

Vlaams
Parlement

ingediend op **1213** (2016-2017) – Nr. 1
26 juni 2017 (2016-2017)

Voorstel van decreet

van Jelle Engelbosch, Sonja Claes, Gwenny De Vroe, Els Robeyns,
Björn Rzoska en Hermes Sanctorum-Vandevoorde

houdende wijziging van de wet van 14 augustus 1986
betreffende de bescherming en het welzijn der dieren,
wat de toegelaten methodes voor het slachten
van dieren betreft

TOELICHTING

1. Algemene toelichting**1.1. Dierenwelzijn en het slachten van dieren volgens speciale methoden die vereist zijn voor religieuze ritën***1.1.1. Inleiding*

De publieke opinie hecht steeds meer belang aan dierenwelzijn en verwacht dan ook van de overheid dat ze een consequent en vooruitstrevend dierenwelzijnsbeleid uittekent. De roep om niet langer uitzonderingen toe te staan op de verplichte voorafgaande bedwelming voor het slachten van dieren klinkt daarbij steeds luider. De European Food Safety Authority (EFSA) bracht in 2004 een 'scientific opinion', gebaseerd op wetenschappelijk onderzoek, uit waarin werd besloten dat door de ernstige problemen op het vlak van dierenwelzijn, verbonden aan het onbedwelmd slachten, dieren steeds bedwelmd zouden moeten worden voor het slachten. De Raad voor Dierenwelzijn bracht in 2010 eenzelfde advies uit.

1.1.2. Voorgeschiedenis

Vanuit een streven om een einde te maken aan vermijdbaar dierenleed heeft Hermes Sanctorum-Vandevoorde op 6 oktober 2014 een voorstel van decreet ingediend om een verbod op slachten zonder voorafgaande bedwelming in te stellen¹. Op 8 mei 2015 hebben Chris Janssens, Tom Van Grieken, Guy D'haeseleer, Stefaan Sintobin, Anke Van dermeersch en Barbara Bonte een tweede voorstel ingediend dat een vergelijkbaar verbod nastreefde².

De Commissie voor Leefmilieu, Natuur, Ruimtelijke Ordening, Energie en Dierenwelzijn van het Vlaams Parlement wilde alle aspecten van de problematiek grondig onderzoeken. Daarom organiseerde ze op 16 maart 2016 een hoorzitting waarbij vertegenwoordigers van de Vereniging van Vlaamse Steden en Gemeenten, de Vlaamse Raad voor Dierenwelzijn, de Federatie van het Belgisch Vlees (FEBEV), het Executief van de Moslims van België, het Centraal Israëlitisch Consistorie van België en Gaia werden gehoord³.

Na de bespreking op 25 mei 2016 van de ingediende voorstellen besliste de Commissie voor Leefmilieu, Natuur, Ruimtelijke Ordening, Energie en Dierenwelzijn om het advies van de Raad van State te vragen. De Raad leverde op 29 juni 2016 adviezen nr. 59.484/3 en nr. 59.485/3 af.

In zijn adviezen raadde de Raad van State aan om verdere maatregelen uit te werken in dialoog met de betrokken geloofsgemeenschappen, waarbij van beide kanten een openheid voor alternatieven vereist is. Om daaraan tegemoet te komen wees Ben Weyts, Vlaams minister van Mobiliteit, Openbare Werken, Vlaamse Rand, Toerisme en Dierenwelzijn, de heer Piet Vanthemsche aan als onafhankelijk tussenpersoon. De heer Vanthemsche kreeg daarbij de opdracht de problematiek

¹ Voorstel van decreet houdende wijziging van diverse bepalingen van de wet van 14 augustus 1986 betreffende de bescherming en het welzijn der dieren, wat een pijnloze manier van sterven van te slachten dieren betreft (*Parl.St.* VI.Parl. 2014-15, nr. 111/1).

² Voorstel van decreet houdende wijziging van de wet van 14 augustus 1986 betreffende de bescherming en het welzijn der dieren en de wet van 5 september 1952 betreffende de vleeskeuring en de vleeshandel, wat betreft het invoeren van een verbod op het onverdoofd ritueel slachten (*Parl.St.* VI.Parl. 2014-15, nr. 351/1).

³ Verslag van de hoorzitting namens de Commissie voor Leefmilieu, Natuur, Ruimtelijke Ordening, Energie en Dierenwelzijn uitgebracht door Hermes Sanctorum-Vandevoorde en Jelle Engelbosch over het verbod op onverdoofd slachten buiten de erkende slachthuizen (*Parl.St.* VI.Parl. 2015-16, nr. 733/1).

en de techniek van het onbedwelmd slachten correct te duiden, weerstanden en gevoeligheden in kaart te brengen en voorstellen voor oplossingen aan te reiken. Zijn opdracht moest voor de zomer van 2017 afgerond zijn.

Op 26 oktober 2016 besprak de commissie de ingediende voorstellen opnieuw. Om de heer Vanthemsche alle kansen te geven zijn opdracht op een zo sereen en grondig mogelijke manier uit te voeren, besliste de commissie om zijn rapport af te wachten en de voorstellen in tussentijd niet goed te keuren. De commissie vroeg hem wel om zijn rapport eind maart 2016 voor te stellen in het Vlaams Parlement.

Op 29 maart 2017 stelde de heer Vanthemsche zijn rapport voor in de Commissie voor Leefmilieu, Natuur, Ruimtelijke Ordening, Energie en Dierenwelzijn van het Vlaams Parlement⁴. Dat rapport was opgesteld na dialoog met het Executief van de Moslims van België, de Coördinatieraad van de Islamitische Instellingen van België, Muslinked, het Centraal Israëlitisch Consistorie van België, Gaia, FEBEV, het Nationaal Verbond van Pluimveeslachthuizen en Uitsnijderijen, de Werkgroep Ritueel Slachten van het Belgische Ketenoverleg en enkele individuele bedrijven (SGS, Euromeat Group en Sopraco)⁵.

1.1.3. *Advies nr. 59.484/3 en 59.485/3 van de Raad van State*

De Raad van State formuleerde het volgende advies bij de ingediende voorstellen van decreet:

"8. Het voorstel 59.484/3 heeft tot gevolg dat slachtingen voorgeschreven door een religieuze rite enkel mogen worden uitgevoerd na bedwelming van het dier, tenzij in geval van overmacht, waarbij dan de minst pijnlijke methode voor het doden wordt toegepast. Het voorstel 59.485/3 leidt er eveneens toe dat het slachten in het kader van een religieuze rite slechts mag plaatshebben na bedwelming van het dier of, in geval van heirkraft, volgens de minst pijnlijke methode en dat slachten enkel mogelijk is in een slachthuis.

Beide voorstellen vormen een inmenging in de vrijheid van godsdienst van personen die van mening zijn dat hun godsdienst voorschrijft dat dieren onbedwelmd geslacht moeten worden om te beantwoorden aan de religieuze voorschriften.

In advies 40.350/AV van 16 mei 2006 over een federaal wetsvoorstel dat bepalingen bevatte met een vergelijkbare draagwijdte, heeft de algemene vergadering van de afdeling Wetgeving van de Raad van State het volgende uiteengezet aangaande de verenigbaarheid met de godsdienstvrijheid:

"4. De artikelen 5, 7 en 8 moeten ook worden getoetst aan artikel 9 van het Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden, dat betrekking heeft op onder andere de godsdienstvrijheid.

4.1. De Grote Kamer van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens is ertoe gebracht zich te buigen over de reikwijdte van artikel 9 van het Verdrag wat het rituele slachten betreft, in het arrest van 27 juni 2000, Cha'are Shalom Ve Tsedek tegen Frankrijk. Een Israëlitische religieuze vereniging voerde aan dat artikel 9 geschonden was doordat de Franse overheid geweigerd had haar de noodzakelijke vergunning af te geven om gebruik te kunnen maken van slachthuizen teneinde het rituele slachten toe te passen overeenkomstig de religieuze voorschriften van

⁴ Verslag van de gedachtewisseling namens de Commissie voor Leefmilieu, Natuur, Ruimtelijke Ordening, Energie en Dierenwelzijn uitgebracht door Gwenny De Vroe en Els Robeyns over het rapport met betrekking tot het onverdoofd ritueel slachten (*Parl.St.* VI.Parl. 2016-17, nr. 1134/1).

⁵ Vanthemsche, P. (2017). Rapport over de dialoog met de geloofsgemeenschappen met het oog op een significante verbetering van het dierenwelzijn bij de praktijk van ritueel slachten en de overgang naar een algemeen verbod op onbedwelmd slachten.

haar leden. Die vergunning was alleen verleend aan de Association consistoriale israélite de Paris (ACIP), die de ruime meerderheid van de Franse joden verenigt. De verzoekende vereniging is ontstaan door afscheuring van de ACIP. "Elle correspond à un courant minoritaire qui se caractérise par la volonté de ses membres d'exercer leur religion dans la plus stricte orthodoxie. En particulier, l'association requérante veut pratiquer l'abattage rituel selon des modalités plus strictes que celles employées par les sacrificateurs habilités par le Consistoire central de Paris en ce qui concerne le contrôle post mortem des animaux pour y déceler toute trace de maladie ou d'anomalie.". Voor de aanhangers van de genoemde vereniging moet vlees niet alleen 'koosjer' zijn, het moet 'glatt' zijn."

Het Hof schetst in de eerste plaats de juridische context van de zaak:

"En France, comme dans beaucoup de pays européens, l'abattage rituel exigé par la religion juive, et aussi par la religion musulmane, va à l'encontre du principe selon lequel l'animal à abattre doit, après immobilisation, être préalablement étourdi, c'est-à-dire plongé dans un état d'inconscience où il est maintenu jusqu'à intervention de la mort, pour lui éviter toute souffrance. L'abattage rituel est néanmoins autorisé par la loi française comme par la Convention européenne du Conseil de l'Europe sur la protection des animaux d'abattage de 1979 et la directive européenne du 22 décembre 1993."

Het Hof preciseert vervolgens dat het rituele slachten valt onder de vrijheid van godsdienst in de zin van artikel 9 van het Verdrag:

"73. (...) l'article 9 énumère diverses formes que peut prendre la manifestation d'une religion ou d'une conviction, à savoir le culte, l'enseignement, les pratiques et l'accomplissement des rites (arrêt Kalaç c. Turquie du 1er juillet 1997, Recueil 1997-IV, p. 1209, §27). Il n'est pas contesté que l'abattage rituel est un 'rite', comme son nom d'ailleurs l'indique, qui vise à fournir aux fidèles une viande provenant d'animaux abattus conformément aux prescriptions religieuses, ce qui représente un élément essentiel de la pratique de la religion juive. Or l'association requérante emploie des sacrificateurs et des surveillants rituels pratiquant l'abattage conformément à ses prescriptions en la matière, et c'est également l'association requérante qui, par le biais de la certification casher 'glatt' de la viande vendue dans les boucheries de ses adhérents, assure le contrôle religieux de l'abattage rituel.

74. Il s'ensuit que l'association requérante peut invoquer l'article 9 de la Convention pour ce qui est du refus d'agrément qui lui a été opposé par les autorités françaises, l'abattage rituel devant être considéré comme relevant d'un droit garanti par la Convention, à savoir le droit de manifester sa religion par l'accomplissement des rites, au sens de l'article 9."

Het Hof gaat vervolgens na of Frankrijk de voorschriften van artikel 9 heeft geschonden door alleen een vergunning te verlenen aan een vereniging die koosjer vlees, en geen glatt vlees, produceert:

"76. En premier lieu, la Cour relève qu'en instituant une exception au principe de l'étourdissement préalable des animaux destinés à l'abattage, le droit interne a concrétisé un engagement positif de l'État visant à assurer le respect effectif de la liberté de religion. Le décret de 1980, loin de restreindre l'exercice de cette liberté, vise ainsi au contraire à en prévoir et en organiser le libre exercice.

77. La Cour estime également que la circonstance que le régime dérogatoire visant à encadrer la pratique de l'abattage rituel la réserve aux seuls sacrificateurs habilités par des organismes religieux agréés n'est pas en soi de nature à faire conclure à une ingérence dans la liberté de manifester sa religion. La Cour estime, avec le Gouvernement, qu'il est dans l'intérêt général d'éviter des abattages sauvages,

effectués dans des conditions d'hygiène douteuses, et qu'il est donc préférable, si abattage rituel il y a, que celui-ci soit pratiqué dans des abattoirs contrôlés par l'autorité publique. En accordant en 1982 le bénéfice de l'agrément à l'ACIP, émanation du Consistoire central, l'organisme le plus représentatif des communautés juives de France, l'État n'a donc nullement porté atteinte à la liberté de manifester sa religion.

78. Toutefois, lorsque, ultérieurement, un autre organisme religieux se réclamant de la même religion dépose de son côté une demande d'agrément pour pouvoir pratiquer l'abattage rituel, il faut examiner si la méthode d'abattage qu'il revendique relève ou non de l'exercice de la liberté de manifester sa religion garantie par l'article 9 de la Convention.

79. La Cour relève que la méthode d'abattage pratiquée par les sacrificateurs de l'association requérante est strictement la même que celle pratiquée par les sacrificateurs de l'ACIP et que la seule différence concerne l'étendue du contrôle post mortem opéré sur les poumons de l'animal abattu. Pour la requérante la viande doit pouvoir être certifiée non seulement casher mais 'glatt' pour se conformer à son interprétation des prescriptions religieuses en matière alimentaire, tandis que la grande majorité des juifs pratiquants accepte la certification casher effectuée sous l'égide de l'ACIP.

80. De l'avis de la Cour, il n'y aurait ingérence dans la liberté de manifester sa religion que si l'interdiction de pratiquer légalement cet abattage conduisait à l'impossibilité pour les croyants ultra-orthodoxes de manger de la viande provenant d'animaux abattus selon les prescriptions religieuses qui leur paraissent applicables en la matière.

81. Or tel n'est pas le cas. En effet, il n'est pas contesté que la requérante peut s'approvisionner facilement en viande 'glatt' en Belgique. En outre, il ressort des attestations et constats d'huissier produits par les tiers intervenants qu'un certain nombre de boucheries opérant sous le contrôle de l'ACIP mettent à la disposition des fidèles une viande certifiée 'glatt' par le Beth-Din.

82. Il ressort ainsi de l'ensemble du dossier, de même que des arguments échangés à l'audience, que les fidèles membres de l'association requérante peuvent se procurer de la viande 'glatt'. En particulier, le Gouvernement a fait état, sans être contredit sur ce point, des pourparlers entamés entre la requérante et l'ACIP en vue de trouver un accord pour que la requérante puisse procéder elle-même à l'abattage sous couvert de l'agrément accordé à l'ACIP, accord qui ne put se faire pour des raisons financières (voir paragraphe 67 ci-dessus). Certes, la requérante invoque un manque de confiance dans les sacrificateurs habilités par l'ACIP pour ce qui est de l'étendue du contrôle post mortem des poumons des animaux abattus. Mais la Cour estime que le droit à la liberté religieuse garanti par l'article 9 de la Convention ne saurait aller jusqu'à englober le droit de procéder personnellement à l'abattage rituel et à la certification qui en découle, dès lors que, comme il a été dit, la requérante et ses membres ne sont pas privés concrètement de la possibilité de se procurer et de manger une viande jugée par eux plus conforme aux prescriptions religieuses.

83. Dans la mesure où il n'est pas établi que les fidèles membres de l'association requérante ne peuvent pas se procurer de la viande 'glatt', ni que la requérante ne pourrait leur en fournir en passant un accord avec l'ACIP pour procéder à l'abattage sous couvert de l'agrément accordé à cette dernière, la Cour estime que le refus d'agrément litigieux ne constitue pas une ingérence dans le droit de la requérante à la liberté de manifester sa religion.

84. Cette considération dispense la Cour de se prononcer sur la compatibilité de la restriction alléguée par la requérante avec les exigences fixées au paragraphe 2 de l'article 9 de la Convention. Toutefois, à supposer même que cette restriction puisse être considérée comme une ingérence dans le droit à la liberté de manifester sa religion, la Cour observe que la mesure incriminée, prévue par la loi, poursuit un but légitime, celui de la protection de la santé et de l'ordre publics, dans la mesure où l'organisation par l'État de l'exercice d'un culte concourt à la paix religieuse et à la tolérance. En outre, eu égard à la marge d'appréciation qu'il faut laisser à chaque État (arrêt Manoussakis et autres c. Grèce du 26 septembre 1996, Recueil 1996-IV, p. 1364, §44), notamment pour ce qui est de l'établissement des délicats rapports entre les Églises et l'État, elle ne saurait être considérée comme excessive ou disproportionnée. En d'autres termes, elle est compatible avec l'article 9, §2, de la Convention."

4.2. De toepassing van de beginselen, gehuldigd in het voornoemde arrest, op de voorgestelde maatregelen, levert het volgende op.

4.2.1. Zowel het vereiste te kunnen beschikken over koosjer (met inbegrip van glatt) vlees als het vereiste om zich halal vlees te kunnen aanschaffen, valt onder de vrijheid van godsdienst die is gewaarborgd bij artikel 9 van het Verdrag.

4.2.2. Vervolgens kan het wettelijke vereiste dat rituele slachtingen uitsluitend in erkende slachthuizen mogen plaatshebben, gewettigd zijn in het licht van artikel 9, lid 2, van het Verdrag. Met zulk een vereiste zou immers een wettig en aanvaardbaar doel worden nagestreefd, namelijk de bescherming van de gezondheid en de openbare orde. Er dient evenwel op te worden toegezien dat de capaciteit van de slachthuizen het mogelijk maakt aan de gelovigen een toereikende bevoorrading te garanderen. In dit opzicht zou amendement nr. 8, dat ertoe strekt artikel 5 van het voorstel te vervangen, doordat het in de definitie van slachthuis de tijdelijke slachtplaatsen voor het offerfeest zou opnemen, het mogelijk maken de beoogde wetgeving beter te doen beantwoorden aan de vereisten van artikel 9 van het Verdrag.

4.2.3. Ten slotte wordt met de afschaffing van de afwijking van het vereiste van voorafgaande verdoving in geval van rituele slachting, teneinde het dierenwelzijn te bevorderen, op een onevenredige wijze afbreuk gedaan aan de vrijheid van godsdienst die is vastgelegd bij artikel 9 van het Verdrag. Hierdoor zouden sommige gelovigen geen enkele mogelijkheid meer hebben vlees aan te schaffen en te eten dat door hen conform met de religieuze voorschriften wordt geacht. Artikel 7 van het voorstel dient dan ook te vervallen."

9. Sinds dat advies van de algemene vergadering van de Raad van State is de rechtspraak van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens ter zake niet gewijzigd. Na het in het advies geciteerde arrest Cha'are Shalom Ve Tsedek heeft het Hof zich in twee zaken uitgesproken over de kwestie van religieuze voorschriften inzake voedsel.

In het arrest Jakóbski moest het Hof zich uitspreken over een Boeddhistische gedetineerde die op grond van zijn geloofsovertuiging vegetarische maaltijden wenste, maar die niet verstrekt kreeg omwille van de kostprijs en de belasting voor het keukenpersoneel. Het Hof herhaalde, met verwijzing naar het arrest Cha'are Shalom Ve Tsedek, dat het in acht nemen van religieuze voedselvoorschriften kan worden beschouwd als een rechtstreekse uitdrukking van de praktische toepassing van een godsdienst of overtuiging in de zin van artikel 9 van het Europees Verdrag over de rechten van de mens. Het besloot tot een schending van die verdragsbepaling.

Het arrest Vartic betrof eveneens een Boeddhistische gedetineerde die ondanks zijn verzoek geen vegetarische maaltijden ontving. Het Hof herhaalde, opnieuw met verwijzing naar het arrest Cha'are Shalom Ve Tsedek, zijn standpunt omtrent

de toepasselijkheid van artikel 9. Ook hier werd besloten tot een schending van die verdragsbepaling, waarbij het Hof onder meer steunde op de omstandigheid dat aan de gedetineerde niet werd meegedeeld dat er een vegetarisch menu beschikbaar was voor christelijk-orthodoxe vastenpraktijken. Om die reden kon niet worden aangenomen, anders dan in het arrest Cha'are Shalom Ve Tsedek, dat er alternatieven voorhanden waren voor de verzoeker.

Deze twee arresten liggen in het verlengde van het arrest Cha'are Shalom Ve Tsedek en zijn dan ook geen reden om de verenigbaarheid van de voorstellen van decreet anders te beoordelen in het licht van artikel 9 van het Europees Verdrag over de rechten van de mens dan in advies 40.350/AV. De Raad van State ziet zich in die conclusie gesterkt door een aantal bijkomende elementen, die worden uiteengezet in wat volgt.

10. Zoals de afdeling Advisering van de Nederlandse Raad van State terecht voorhield in zijn advies over een wetsvoorstel met een gelijkaardige draagwijdte als de twee voorstellen van decreet, moet de overheid zich in beginsel onthouden van inmenging in godsdienstige debatten inzake de inhoud en de strekking van religieuze overtuigingen. Het beginsel van de scheiding van kerk en staat, dat in de Belgische Grondwet tot uiting komt in artikel 21 van de Grondwet, heeft tot gevolg dat het niet aan de overheid staat om te oordelen over de theologische juistheid van de opvattingen van aanhangers van een bepaalde godsdienst, ook als het gaat om bepaalde stromingen binnen een godsdienst.

Ook de afdeling Bestuursrechtspraak van de Belgische Raad van State is in een arrest met betrekking tot het dragen van een hoofddoek de verwerende partij bijgevalen in de erkenning dat "de vraag of het dragen van een hoofddoek al dan niet een religieuze verplichting is voor islamieten (...) in een lekenstaat niet door de rechter kan worden beoordeeld". In een ander arrest stelde de afdeling Bestuursrechtspraak met verwijzing naar het arrest S.A.S. van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens dat "[e]en verzoeker die beweert dat een bepaalde handeling – zoals het dragen van een patka of een tulband – behoort tot zijn godsdienstvrijheid, (...) niet verplicht [is] om aan te tonen dat hij die handeling stelt om een verplichting na te leven die de bedoelde godsdienst voorschrijft. De verklaring van verzoeker dat hij dit als een symbool van zijn godsdienstbeleving ervaart volstaat, nu het boven alle twijfel vaststaat dat het dragen van een tulband of patka voor leden van de sikh gemeenschap een vorm is waaronder zij hun geloof belijden."

11. De godsdienstvrijheid, zoals vervat in artikel 9 van het Europees Verdrag over de rechten van de mens en in artikel 18 van het Internationaal Verdrag inzake burgerlijke en politieke rechten, omvat de vrijheid om hetzij alleen, hetzij met anderen, zowel in het openbaar als in zijn particuliere leven, zijn godsdienst of overtuiging te belijden, door de eredienst, door het onderwijzen ervan, door de praktische toepassing ervan en het onderhouden van de geboden en voorschriften. De godsdienstvrijheid is vatbaar voor beperkingen, die inhouden dat de maatregel "bij wet [moet zijn] voorzien", dat wil zeggen dat hij vervat is in een voldoende toegankelijke en precieze regeling (zie opmerking 12), dat hij een wettig doel nastreeft (zie opmerking 13) en dat hij nodig is in een democratische samenleving (opmerkingen 14 tot 17).

12. Aan de voorwaarde dat de beperking "bij de wet [moet zijn] voorzien", is voldaan nu de voorgestelde decretale regelingen ter zake voldoende duidelijk zijn geformuleerd.

13. Wat betreft de voorwaarde van het wettig doel kan worden aangenomen dat de voorgestelde beperkingen zijn ingegeven door de bescherming van de gezondheid en de openbare orde, wat betreft het vereiste dat rituele slachtingen uitsluitend in

slachthuizen mogen plaatsvinden, en door de bescherming van de openbare orde en de zedelijkheid, wat betreft de verplichting van voorafgaande verdoving voor rituele slachtingen.

Zowel het Hof van Justitie als het Grondwettelijk Hof hebben overigens aangenomen dat de bescherming van het dierenwelzijn een legitiem doel inhoudt, maar dan wel in het eerste geval in het kader van het vrij verkeer van goederen en in het tweede geval in het kader van het gelijkheidsbeginsel, gelezen in samenhang met het vrij verkeer van goederen en diensten:

14. De voorwaarde of de voorgestelde maatregelen nodig zijn in een democratische samenleving houdt in dat de inmenging moet beantwoorden aan een dwingende maatschappelijke behoefte. Dat is het geval als blijkt dat pertinente en voldoende redenen worden aangevoerd om de inmenging te verantwoorden en als er een redelijk verband van evenredigheid bestaat tussen het nagestreefde wettige doel, enerzijds, en de beperking van de vrijheid van godsdienst, anderzijds.

Zoals reeds is uiteengezet in advies 40.350/AV wordt met de invoering van de verplichting van voorafgaande verdoving in geval van rituele slachting met het oog op de bevordering van het dierenwelzijn, op een onevenredige wijze afbreuk gedaan aan de godsdienstvrijheid. De voorgestelde maatregelen maken het immers voor een aantal gelovigen onevenredig moeilijk om vlees aan te schaffen en te consumeren dat door hen in overeenstemming met hun religieuze voorschriften wordt geacht.

Ook hier zijn er een aantal elementen die deze conclusie verstevigen, zoals blijkt uit wat volgt.

15. De beoordeling van de beperking van een grondrecht in het licht van het dierenwelzijn is niet hetzelfde als de beoordeling van de beperking van een grondrecht in het licht van een ander grondrecht. Zoals de Nederlandse Raad van State in het voormelde advies terecht heeft uiteengezet, kan men niet aannemen dat dieren rechtssubjecten zijn met een vergelijkbare status als mensen. Dat neemt niet weg dat, zoals ook reeds in opmerking is uiteengezet, het belang van het dierenwelzijn moet worden erkend en dat dit belang zekere beperkingen van de godsdienstvrijheid kan verantwoorden.

Ook het Duitse Bundesverfassungsgericht oordeelde in 2002 dat overwegingen inzake dierenwelzijn niet zonder meer kunnen voorgaan op de godsdienstvrijheid.

16. De Raad van State beveelt de wetgever dan ook aan een regeling uit te werken die op een evenwichtige wijze recht doet zowel aan de vrijheid van godsdienst van gelovigen, als aan het streven om dierenleed tegen te gaan. In artikel 15, tweede lid, van de wet van 15 augustus 1986 heeft de wetgever zelf reeds een dergelijk evenwicht nagestreefd door te stellen dat indien "het doden van een gewerveld dier zonder verdoving of bedwelming volgens de gebruiken van de jacht of de visvangst of op grond van andere rechtsvoorschriften toegelaten" is, het doden gebeurt "volgens de meest selectieve, de snelste en de voor het dier minst pijnlijke methode". De wetgever kan daarop aansluiten door er ook voor rituele slachtingen naar te streven het dierenleed zoveel als mogelijk terug te dringen, door de voor het dier snelste en minst pijnlijke methode op te leggen, zonder evenwel de vrijheid van godsdienst te miskennen door, zoals in dit geval, een onvoorwaardelijk verbod op onverdoofd slachten in te voeren.

17. Er zijn immers alternatieve maatregelen denkbaar die eveneens gericht zijn op het dierenwelzijn en die, doordat ze minder ver reiken dan een verbod op onverdoofd slachten, wel een toelaatbare beperking van de godsdienstvrijheid zouden kunnen inhouden.

Zoals ook uitdrukkelijk werd erkend in advies 40.350/AV, is de verplichting dat rituele slachtingen uitsluitend in slachthuizen mogen plaatsvinden, die overigens voortvloeit uit artikel 4, lid 4, van verordening (EG) nr. 1099/2009 (zie opmerking 6), alleszins een proportionele maatregel in het licht van de godsdienstvrijheid, mits die slachthuizen over een voldoende capaciteit beschikken. Ook de strafmaat voor een overtreding van die verplichting werd in dat advies proportioneel geacht. De zo-even aangehaalde verplichting dat de slachtingen uitsluitend in slachthuizen mogen plaatsvinden, impliceert de toepasselijkheid van een Europeesrechtelijke regeling met betrekking tot het slachten in die slachthuizen waarin maatregelen zijn vervat die specifiek het dierenwelzijn in acht nemen.

Naast deze reeds in beide voorstellen van decreet vervatte maatregel zijn ook andere maatregelen denkbaar – bijvoorbeeld inzake de toegepaste slachtmethoden en de controle erop – die het dierenleed kunnen terugdringen, zonder de godsdienstvrijheid te miskennen. Dergelijke maatregelen kunnen het best worden uitgewerkt in dialoog, waarbij van beide kanten een openheid voor alternatieven vereist is. De hoorzitting die het Vlaams Parlement in dat verband heeft georganiseerd, is daarvoor beslist een eerste stap, maar verdere demarches lijken wel mogelijk te zijn. Uiteindelijk zal het aan de decreetgever toekomen om het evenwicht te bepalen tussen de eerbied voor de vrijheid van godsdienst enerzijds en het streven om het dierenleed terug te dringen, anderzijds, daarbij rekening houdend met de grondwettelijke en verdragsrechtelijke bescherming van de grondrechten.”

1.1.4. *Evenwicht tussen dierenwelzijn en godsdienstvrijheid*

1.1.4.1. Voorschriften voor het slachten van dieren volgens speciale methoden die vereist zijn voor religieuze ritën

Islamitische voorschriften bepalen onder andere dat het dier ongeschonden en gezond moet zijn op het moment van de slachting, dat het alleen mag sterven ten gevolge van verbloeding en dat het volledig moet leegbloeden⁶. Ook in de joodse ritus wordt benadrukt dat het dier niet beschadigd of ziek mag zijn voor de keelsnede wordt aangebracht en dat er een volledige verbloeding moet plaatsvinden⁷. Daarnaast bevatten beide ritën onder andere ook voorschriften voor het gebruikte mes en de manier waarop de keelsnede wordt uitgevoerd. Op het moment dat die voorschriften werden vastgelegd, was er nog geen sprake van bedwelming bij het slachten. Een belangrijk doel van die voorschriften was dan ook het lijden van het dier zo veel mogelijk te beperken, met de op dat moment beschikbare middelen.

Terwijl er vandaag voor de interpretatie van de joodse voorschriften een grote mate van uniformiteit bestaat, is de interpretatie van de islamitische voorschriften aan een grote variatie onderhevig. Zo wordt bedwelming in het kader van de joodse ritus vrijwel algemeen verworpen, al vermelden sommige publicaties wel dat in sommige landen 'post-cut stunning' (bedwelming onmiddellijk na de keelsnede) wordt aanvaard door de joodse gemeenschap. Sommige islamitische gemeenschappen verwerpen ook elke vorm van bedwelming, andere gemeenschappen aanvaarden echter een 'omkeerbare (niet-lethale) bedwelming' en nog andere staan ook bedwelming toe door middel van een penschiettoestel⁸. Zo blijkt uit onderzoek in 135 Europese slachthuizen dat 65 procent van de runderslachthuizen, 50 procent van de slachthuizen voor kleine herkauwers en 50 procent van de pluimveeslachthuizen voorafgaande bedwelming toepassen bij halalslachtingen⁹.

⁶ Anil H. et al. Religious rules and requirements – Halal slaughter, DIALREL.

⁷ Zivotofsky A.Z. et al. Judaism: Religious rules and requirements in regard to treatment and slaughter of animals, DIALREL.

⁸ Raad voor Dierenwelzijn (2007). Welzijnsaspecten bij het slachten (drijven, fixeren, kelen) van runderen en schapen.

⁹ Velarde A. et al, Religious Slaughter in Europe, DIALREL.

1.1.4.2. Slachten en dierenwelzijn

Talrijke wetenschappelijke studies¹⁰ hebben aangetoond dat het slachten van dieren zonder voorafgaande bedwelming een zeer ernstige aantasting van het dierenwelzijn teweegbrengt. Door de keelsnede en de daaropvolgende bloeddrukdaling veroorzaakt die slachtmethode immers pijn, angst en paniek en andere negatieve effecten. Pas na een zeker percentage bloedverlies zal het dier het bewustzijn verliezen. In het wetenschappelijk rapport van het EFSA staat dat het tot 20 seconden duurt bij schapen, tot 2 minuten bij runderen en tot 2,5 minuut of meer bij pluimvee voor het dier het bewustzijn verliest¹¹. De Raad voor Dierenwelzijn verwijst in zijn wetenschappelijk rapport naar een tijdsduur van 19 tot 680 seconden bij runderen en kalveren, en van 14 tot 298 seconden bij schapen, voor de spontane hersenactiviteit stopt¹².

De negatieve effecten van de keelsnede en de daaropvolgende bloeddrukdaling kunnen volledig vermeden worden door het dier vooraf te bedwelmen. Om die reden is het basisprincipe van verordening (EG) nr. 1099/2009 van de Raad van 24 september 2009 inzake de bescherming van dieren bij het doden, dat dieren bedwelmd moeten worden voor ze geslacht of gedood worden. De verordening bevat tevens per diersoort een lijst van toegestane bedwelmingmethoden, gebaseerd op het wetenschappelijk advies van EFSA. Twee van die technieken zijn elektro-narcose en het penschiettoestel.

Bij elektronarcose wordt een elektrische stroom door de hersenen gestuurd via twee elektroden die aan weerszijden van de kop geplaatst worden. Daardoor wordt een grote epileptische aanval ('grand mal') veroorzaakt die het dier onmiddellijk buiten bewustzijn brengt en gevoelloos maakt. Als het dier na de bedwelming niet gekeeld wordt, zal het na korte tijd opnieuw volledig bij bewustzijn komen en geen enkele schade van de bedwelming ondervinden. Wordt het dier onmiddellijk na de bedwelming gekeeld, dan zal het overlijden louter als gevolg van het bloedverlies¹³.

Bij gebruik van een penschiettoestel treedt hersenschade op. Die leidt echter niet tot de onmiddellijke dood van het dier. Als het dier na bedwelming niet gekeeld wordt, zal het pas geruime tijd later sterven. Die tijd is beduidend langer dan de tijd die nodig is om het dier te laten sterven door verbloeding. Wordt het dier onmiddellijk na de bedwelming gekeeld, dan zal de dood dan ook intreden als gevolg van de verbloeding¹⁴.

Naast slachtingen met voorafgaande bedwelming en slachtingen zonder enige vorm van bedwelming wordt bij sommige slachtingen volgens speciale methoden die vereist zijn voor religieuze ritens ook 'post-cut stunning' (bedwelming onmiddellijk na de keelsnede) toegepast. Die methode zorgt ervoor dat de negatieve effecten van het slachten op het dierenwelzijn sterk beperkt worden in de tijd. Daardoor biedt 'post-cut stunning' weliswaar niet dezelfde voordelen voor het dierenwelzijn als slachten met voorafgaande bedwelming, maar het levert wel een significante vooruitgang voor het dierenwelzijn op in vergelijking met slachten zonder enige vorm van bedwelming.

¹⁰ Zie onder meer European Foods Safety Authority (2004). Welfare Aspects of Animal Stunning and Killing Methods, en Raad voor Dierenwelzijn (2007). Welzijnsaspecten bij het slachten (drijven, fixeren, kelen) van runderen en schapen.

¹¹ European Foods Safety Authority (2004). Welfare Aspects of Animal Stunning and Killing Methods.

¹² Raad voor Dierenwelzijn (2007). Welzijnsaspecten bij het slachten (drijven, fixeren, kelen) van runderen en schapen.

¹³ European Foods Safety Authority (2004). Welfare Aspects of Animal Stunning and Killing Methods.

¹⁴ European Foods Safety Authority (2004). Welfare Aspects of Animal Stunning and Killing Methods.

Uit wetenschappelijk onderzoek blijkt ook dat bedwelming geen invloed heeft op uitbloedingspercentage en -snelheid¹⁵.

1.1.4.3. Huidige praktijk in het kader van het slachten van dieren volgens speciale methoden die vereist zijn voor religieuze riten

Uit gegevens van het Federaal Agentschap voor de Veiligheid van de Voedselketen (FAVV) blijkt dat in 2016 in Vlaanderen 16,06 procent van de runderen, 13,28 procent van de kalveren en 92,37 procent van de schapen werd geslacht volgens speciale methoden die vereist zijn voor religieuze riten¹⁶. Een deel van de kalveren en volwassen runderen, geslacht volgens de islamitische ritus, wordt vooraf bedwelmd (in 2005 respectievelijk 4,5 en 5,6 procent)¹⁷. In een aantal slachthuizen in Vlaanderen wordt vandaag ook 'post-cut stunning' toegepast bij het slachten van runderen volgens de islamitische ritus¹⁸. Alle pluimvee en konijnen die worden geslacht volgens de voorschriften van de islamitische ritus worden vooraf bedwelmd¹⁹. Bij slachtingen volgens de joodse ritus wordt in Vlaanderen geen bedwelming toegepast.

In Denemarken, Finland (provincie Aland), Duitsland (met een tijdelijke uitzondering onder zeer strikte voorwaarden), IJsland, Cyprus, Slovenië (met een uitzondering voor particuliere slachtingen van pluimvee, konijnen en hazen), Zwitserland (met een uitzondering voor kippen), Zweden, het Verenigd Koninkrijk en Nieuw-Zeeland is het slachten zonder voorafgaande bedwelming verboden. In Estland, Finland (overige provincies), Letland en Slovakije is 'post-cut stunning', waarbij het dier op het moment van of onmiddellijk na de keelsnede bedwelmd wordt, verplicht voor slachtingen die worden uitgevoerd volgens de voorschriften van een religieuze ritus. In een aantal landen met een overwegend islamitische bevolking zoals Maleisië, Jordanië en de Verenigde Arabische Emiraten is slachten zonder voorafgaande bedwelming toegestaan, maar wordt in praktijk ook bedwelming toegepast²⁰.

Ondanks het verbod op slachten zonder voorafgaande bedwelming verhandelt Nieuw-Zeeland ook heel wat vlees op de halalmarkt. Volgens gegevens van de Nieuw-Zeelandse ambassade in België levert het land jaarlijks onder meer wat rundvlees betreft, 7737 ton aan Indonesië, 7872 ton aan Maleisië, 1360 ton aan Qatar, 6588 ton aan Saoedi-Arabië, 2743 ton aan de Verenigde Arabische Emiraten en 1586 ton aan Egypte, en wat schapenvlees betreft, 8993 ton aan Jordanië, 1487 ton aan Koeweit, 8550 ton aan Maleisië, 2324 ton aan Oman en 16.428 ton aan Saoedi-Arabië. Daarbij zijn het de afzetmarkten die in lastenboeken bepalen aan welke religieuze vereisten het slachten moet voldoen en welke bedwelmingsmethodes aanvaard worden.

¹⁵ Raad voor Dierenwelzijn (2007). Welzijnsaspecten bij het slachten (drijven, fixeren, kelen) van runderen en schapen.

¹⁶ Vanthemsche, P. (2017). Rapport over de dialoog met de geloofsgemeenschappen met het oog op een significante verbetering van het dierenwelzijn bij de praktijk van ritueel slachten en de overgang naar een algemeen verbod op onbedwelmd slachten.

¹⁷ Raad voor Dierenwelzijn (2007). Welzijnsaspecten bij het slachten (drijven, fixeren, kelen) van runderen en schapen.

¹⁸ Vanthemsche, P. (2017). Rapport over de dialoog met de geloofsgemeenschappen met het oog op een significante verbetering van het dierenwelzijn bij de praktijk van ritueel slachten en de overgang naar een algemeen verbod op onbedwelmd slachten.

¹⁹ Raad voor Dierenwelzijn (2010). Advies betreffende het onverdoofd slachten.

²⁰ Vanthemsche P. (2017). Rapport over de dialoog met de geloofsgemeenschappen met het oog op een significante verbetering van het dierenwelzijn bij de praktijk van ritueel slachten en de overgang naar een algemeen verbod op onbedwelmd slachten.

1.1.4.4. Dialoog over dierenwelzijn en slachtingen volgens speciale methoden die vereist zijn voor religieuze ritën

Om tot een compromis te komen waarbij enerzijds het dierenwelzijn maximaal gegarandeerd wordt en anderzijds rekening wordt gehouden met de religieuze voorschriften, heeft de Raad voor Dierenwelzijn in 2008 een werkgroep opgericht. Na twaalf vergaderingen is echter geen consensus bereikt met de betrokken geloofsgemeenschappen²¹.

Zoals is aangegeven in punt 1.1.2 werd in 2016 een hoorzitting georganiseerd en werd een onafhankelijke tussenpersoon aangewezen, die eind maart 2017 zijn rapport voorstelde.

Rekening houdend met de resultaten van die dialoog, de voorschriften van de islamitische en de joodse ritën, en de huidige stand van de wetenschappelijke kennis, formuleerde de onafhankelijke tussenpersoon de volgende voorstellen voor een betere bescherming van dieren bij het slachten volgens speciale methoden die vereist zijn voor religieuze ritën:

"8.1.1. Reversibele (niet lethale) verdoving

De toepassing van reversibele niet lethale verdoving bij de praktijk van ritueel slachten is een proportionele maatregel die de geest van ritueel slachten in het kader van de vrijheid van godsdienst respecteert en maximaal rekening houdt met het welzijn van de betrokken dieren. Daarom bevelen wij aan om de reversibele niet-lethale verdoving te verplichten voor de diersoorten waarvoor de methode op punt staat.

De mogelijke toepassing van reversibele verdoving is verschillend per diersoort:

- in een aantal landen wordt voor schapen elektrische bedwelming op de kop routinematig toegepast in het kader van rituele slachtingen (halal). Dit is zeker het geval in het Verenigd Koninkrijk, Ierland en een aantal Scandinavische landen;
- voor kalveren kan deze methode waarschijnlijk ook toegepast worden, gelet op hun lichaamsomvang. In het kader van dit rapport kan daarvan evenwel onvoldoende bevestiging gekregen worden. Verdere terreinverkenning en onderzoek zal hier nodig zijn;
- voor volwassen runderen verwijzen we naar het lopend project in samenwerking met Euromeat-groep en de universiteit van Bristol. Verder onderzoek lijkt ook hier aangewezen.

Deze verplichting komt ons inziens tegemoet aan de vraag van de Raad van State om geen onvoorwaardelijk verbod in te stellen en kadert in de mogelijkheid die verordening 1099/2009 biedt aan Lidstaten om bijkomende maatregelen op het vlak van dierenwelzijn te voorzien bij rituele slachtingen.

De maatregel is proportioneel en is minstens voor een deel van de Moslim-gemeenschap aanvaardbaar. Dat is weliswaar veel minder of niet het geval voor de Joodse gemeenschap.

Voor de implementatie van deze maatregel zal in de slachthuizen erkend voor het uitvoeren van rituele slachtingen voldoende tijd moeten worden voorzien. Wij bevelen aan om op korte termijn een fact finding missie te voorzien naar landen waar elektronarcose routinematig gebruikt wordt. Verder bevelen wij aan om verder in te zetten op onderzoek naar methodes voor reversibele verdoving. Momenteel loopt er één project naar elektronarcose bij volwassen runderen, dat wordt gefinancierd door een slachthuisgroep.

²¹ Raad voor Dierenwelzijn (2010). Advies betreffende het onverdoofd slachten.

8.1.2. Post-cut stunning

Het toepassen van post-cut stunning bij onbedwelmd slachten versnelt het bewustzijnsverlies van de betrokken dieren op zeer significante wijze en heeft grote winst op vlak van dierenwelzijn voor gevolg. Daarom bevelen wij aan om voor de diersoorten waarvoor nog geen reversibele bedwelmingsmethodes voorhanden zijn, de methode van post-cut stunning op te leggen, in afwachting van een bruikbare methode voor reversibele bedwelming.

Deze verplichting komt ons inziens eveneens tegemoet aan de vraag van de Raad van State om geen onvoorwaardelijk verbod in te stellen en kadert in de mogelijkheid die verordening 1099/2009 biedt aan Lidstaten om bijkomende maatregelen op het vlak van dierenwelzijn te voorzien bij rituele slachtingen. De maatregel is proportioneel en is minstens voor een deel van de Moslimgemeenschap aanvaardbaar. Dat is weliswaar veel minder of niet het geval voor de Joodse gemeenschap.”

1.1.4.5. Toetsing van het voorstel van de onafhankelijke tussenpersoon

Zoals de Raad van State bevestigt in zijn adviezen nrs. 59.484/3 en 59.485/3, komt het aan de decreetgever toe om het evenwicht te bepalen tussen de eerbied voor de vrijheid van godsdienst enerzijds en het streven om het dierenleed terug te dringen anderzijds, daarbij rekening houdend met de grondwettelijke en verdragsrechtelijke bescherming van de grondrechten.

In zijn arrest in de zaak van Cha'are Shalom Ve Tsedek v. Frankrijk²² heeft het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) geoordeeld dat ritueel slachten valt onder de vrijheid van godsdienst en met name onder het recht op de beleving van de ritus. Het hof oordeelt echter dat er alleen sprake kan zijn van inmenging in de vrijheid van godsdienst als het verbod voor een organisatie van ultraorthodoxe joden om zelf ritueel te slachten, het voor die groep van gelovigen onmogelijk zou maken om vlees van dieren, geslacht volgens de regels die zij van toepassing achten, te consumeren. Omdat het hof vaststelt dat dat laatste niet het geval is, besluit het dat het verbod geen inmenging in de godsdienstvrijheid inhoudt. Het hof besluit dan ook dat de godsdienstvrijheid zich niet uitstrekt tot het recht om in persoon deel te nemen aan het ritueel slachten en het daaropvolgende certificatieproces.

In adviezen nr. 59.484/3 en 59.485/3 is de Raad van State van mening dat een verbod op slachten zonder voorafgaande bedwelming met het oog op de bevordering van het dierenwelzijn op een onevenredige wijze afbreuk zou doen aan de godsdienstvrijheid omdat een dergelijke maatregel het volgens de Raad voor een aantal gelovigen onevenredig moeilijk zou maken om vlees aan te schaffen en te consumeren dat door hen in overeenstemming met hun religieuze voorschriften wordt geacht. Het is niet duidelijk waarop die conclusie van de Raad gesteund is.

De aanvoer van vlees of vleesproducten van dieren die onbedwelmd werden geslacht, wordt op geen enkele manier belemmerd. Een dergelijke maatregel is trouwens niet toegestaan met toepassing van artikel 26 van verordening (EG) nr. 1099/2009, dat bepaalt dat de lidstaten het op hun grondgebied in het verkeer brengen van producten van dierlijke oorsprong van dieren die in een andere lidstaat zijn geslacht, niet mogen verbieden of belemmeren op grond van het feit dat die dieren niet gedood zijn in overeenstemming met hun nationale voorschriften die strekken tot een uitgebreidere bescherming van dieren bij het doden.

²² Arrest nr. 27417/95 van 27 juni 2000 van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens Grote Kamer, Cha'are Shalom Ve Tsedek v. Frankrijk.

Uit de bevoorradingbalansen vlees van 2015 blijkt dat in België voor de meeste diersoorten het aantal gekweekte dieren de binnenlandse consumptie ruim overstijgt. België voert dan ook heel wat levende dieren, vlees en vleesproducten uit. Die hoge zelfvoorzieningsgraad betekent echter niet dat in België ook niet veel levende dieren, vlees en vleesproducten worden aangevoerd.

Voor runds- en kalfsvlees had België in 2015 een zelfvoorzieningsgraad van 157,54 procent. Van het slachtgewicht aan runderen en kalveren dat in dat jaar in België werd verhandeld, hetzij als levend dier, hetzij als vlees of vleesbereiding, werd 52,34 procent uitgevoerd, maar was ook 24,92 procent afkomstig uit het buitenland. Voor gevogelte ging het om een zelfvoorzieningsgraad van 158,06 procent, met een uitvoer van 71,73 procent en een aanvoer van 55,32 procent. Voor schapen- en geitenvlees bedroeg de zelfvoorzieningsgraad maar 7,92 procent, met een uitvoer van 55,20 procent en een aanvoer van 96,45 procent²³. Het schapenvlees dat in België wordt aangevoerd, is hoofdzakelijk afkomstig uit Nieuw-Zeeland.

Als op het niveau van de Europese Unie gekeken wordt, blijkt dat de EU in 2016 voornamelijk varkensvlees (2.795.000 ton, waarvan 1.657.000 ton naar Zuidoost-Azië) en gevogelte (1.473.000 ton, waarvan 669.100 ton naar Afrika) heeft geëxporteerd. Daarnaast heeft de EU ook onder meer 304.000 ton rundsvlees (waarvan 222.600 ton uit Zuid-Amerika), 880.000 ton gevogelte (waarvan 523.000 ton uit Zuid-Amerika en 307.000 ton uit Zuidoost-Azië) en 203.000 ton schapenvlees (waarvan 194.000 ton uit Oceanië) ingevoerd²⁴.

Uit al die cijfers blijkt dat het invoeren van vlees en vleesproducten een dagelijkse praktijk is en dat de vleeshandel een wereldwijde handel is waarbij dagelijks grote hoeveelheden levende dieren, vlees en vleesproducten worden verscheept. Het zal voor gelovigen die toch nog vlees van onbedweld geslachte dieren zouden willen consumeren, dan ook gewoon mogelijk zijn om dat te blijven doen, ook na het invoeren van een verplichte bedwelmingsmaatregel. De vrees van de Raad van State dat de invoering van een verbod op slachten zonder voorafgaande bedwelmingsmaatregel het voor een aantal gelovigen onevenredig moeilijk zou maken om vlees aan te schaffen en te consumeren dat door hen in overeenstemming met hun religieuze voorschriften wordt geacht, is dan ook ongegrond. Rekening houdend met het arrest in de zaak van Cha'are Shalom Ve Tsedek v. Frankrijk van het EHRM²⁵, kan dan ook geoordeeld worden dat een verbod op slachten zonder voorafgaande bedwelmingsmaatregel geen inmenging in de godsdienstvrijheid inhoudt.

Om echter de voorgestelde maatregel zo grondig mogelijk te toetsen aan enerzijds het dierenwelzijn en anderzijds de religieuze voorschriften, wordt de maatregel ook afgewogen op basis van de beoordelingscriteria die in de adviezen van de Raad van State geciteerd worden en die gebruikt worden voor de evaluatie van maatregelen die wel een inmenging in de godsdienstvrijheid inhouden. Het gaat er dan met name om dat de maatregel 'bij wet voorzien moet zijn', wat wil zeggen dat hij vervat is in een voldoende toegankelijke en precieze regeling, dat hij een wettig doel moet nastreven en dat hij nodig is in een democratische samenleving.

De tekst van het voorstel van decreet is duidelijk geformuleerd. Daarmee is aan de eerste voorwaarde voldaan, zoals ook volgt uit adviezen nr. 59.484/3 en 59.485/3 van de Raad van State.

²³ Federale Overheidsdienst Economie, AD statistiek – Statistics Belgium. Bevoorradingbalansen vlees.

²⁴ Europese Commissie, Landbouw en Plattelandsontwikkeling, Handelsstatistieken landbouw 2007-2016 (https://ec.europa.eu/agriculture/statistics/trade/2016/eu28-quantity-partner_nl).

²⁵ Arrest nr. 27417/95 van 27 juni 2000 van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens, Cha'are Shalom Ve Tsedek v. Frankrijk.

Wat de tweede voorwaarde betreft, heeft de Raad van State in advies nr. 59.484/3 en 59.485/3 geoordeeld dat kan worden aangenomen dat een verplichting van voorafgaande bedwelming voor rituele slachtingen is ingegeven door de bescherming van de openbare orde en de zedelijkheid, en dat de maatregel daarmee een wettig doel nastreeft. Ook aan die voorwaarde is bijgevolg voldaan.

Om te bekijken of de maatregel nodig is in een democratische samenleving, moeten het belang van het nagestreefde doel en de proportionaliteit van de maatregel worden nagegaan. Zowel het Europees Hof van Justitie als het Grondwettelijk Hof en de Raad van State erkennen het belang van dierenwelzijn.

Onder andere in zijn arrest van 19 juni 2008 (zaak C-219/07) bevestigt het Europees Hof van Justitie dat het Hof al meermaals het belang heeft vastgesteld dat de Gemeenschap hecht aan de gezondheid en de bescherming van dieren²⁶. Het hof herinnert er in dat arrest aan dat de bescherming van het dierenwelzijn een legitiem doel van algemeen belang is, waarvan het belang met name tot uitdrukking is gekomen in de vaststelling door de lidstaten van het protocol betreffende de bescherming van dieren (protocol nr. 33), dat aan het Verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschap is gehecht en waarvan de inhoud grotendeels is overgenomen in artikel 13 van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie. Hoewel de beslissing van het Hof in dit arrest gebaseerd is op een afweging van het belang van dierenwelzijn tegenover het principe van het vrijhandelsverkeer, blijkt uit een lezing van het arrest dat het Hof het principe dat de bescherming van het dierenwelzijn een legitiem doel van algemeen belang is, als een algemeen principe beschouwt en dat principe niet beperkt tot het kader van het vrijhandelsverkeer zoals de Raad van State suggereert in adviezen nr. 59.484/3 en 59.485/3.

Ook het Grondwettelijk Hof heeft in arresten nr. 66/2015 en 134/2016 geoordeeld dat de bescherming van het dierenwelzijn een legitiem doel van algemeen belang is, waarvan het belang met name tot uitdrukking is gekomen in de vaststelling door de lidstaten van het protocol betreffende de bescherming van dieren (protocol nr. 33), dat aan het Verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschap is gehecht en waarvan de inhoud grotendeels is overgenomen in artikel 13 van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie. Ook hier blijkt uit een lezing van de arresten dat het Hof het principe dat de bescherming van het dierenwelzijn een legitiem doel van algemeen belang is, als een algemeen principe beschouwt en dat principe niet beperkt tot een bepaald kader zoals de Raad van State suggereert in adviezen nr. 59.484/3 en 59.485/3.

In adviezen nr. 59.484/3 en 59.485/3 bevestigt ook de Raad van State dat het belang van het dierenwelzijn moet worden erkend en dat dit belang zekere beperkingen van de godsdienstvrijheid kan verantwoorden.

Zoals al werd verduidelijkt in punt 1.1.4.2 veroorzaakt het onbedwelmd slachten van dieren een ernstige aantasting van het dierenwelzijn, die vermeden kan worden door het dier vooraf te bedwelmen.

Vlaanderen draagt dierenwelzijn hoog in het vaandel. Er wordt dan ook naar gestreefd om elk vermijdbaar dierenleed in Vlaanderen te bannen. Het onbedwelmd slachten van dieren is onverenigbaar met dat principe. Hoewel andere, minder ingrijpende maatregelen dan een verbod op slachten zonder voorafgaande bedwelming de negatieve impact van die slachtmethode op het dierenwelzijn enigszins zouden kunnen beperken, kunnen dergelijke maatregelen niet verhinderen dat een zeer belangrijke aantasting van het dierenwelzijn zou blijven bestaan. De afstand tussen het stoppen van vermijdbaar dierenleed enerzijds, en slachten zonder voor-

²⁶ Arrest van het Hof (Derde Kamer) van 19 juni 2008, Nationale Raad van Dierenkwekers en Liefhebbers VZW en Andibel VZW tegen Belgische Staat.

afgaande bedwelming anderzijds, blijft dan ook zeer groot, zelfs als minder ingrijpende maatregelen om de aantasting van het dierenwelzijn zo veel mogelijk te beperken zouden worden genomen.

Dat neemt echter niet weg dat gestreefd wordt naar een evenwicht tussen de bescherming van het dierenwelzijn en de vrijheid van godsdienst.

Zowel de joodse als de islamitische ritus vereisen een maximale uitbloeding van het dier. Wetenschappelijk onderzoek heeft aangetoond dat de vrees dat bedwelming een negatieve invloed zou hebben op de uitbloeding, ongegrond is²⁷.

Daarnaast vereisen beide riten dat het dier ongeschonden en gezond is op het moment van het slachten en dat het sterft ten gevolge van het bloedverlies. Zoals werd uiteengezet in punt 1.4.2 is elektronarcose een omkeerbare of reversibele (niet-lethale) bedwelming, waarbij het dier, als het niet gekeeld wordt, na korte tijd opnieuw bij bewustzijn zal komen en geen negatieve effecten van de bedwelming zal ondervinden. Wordt het dier onmiddellijk na de bedwelming gekeeld, dan zal het overlijden louter als gevolg van het bloedverlies. Daarmee rekening houdend, kan de conclusie in het rapport van de heer Vanthemsche bijgetreden worden. Die conclusie luidt dat de toepassing van omkeerbare, niet-lethale verdoving bij de praktijk van ritueel slachten, een proportionele maatregel is die de geest van ritueel slachten in het kader van de vrijheid van godsdienst respecteert en maximaal rekening houdt met het welzijn van de betrokken dieren. Een verplicht gebruik van elektronarcose voor slachtingen volgens speciale methoden die vereist zijn voor religieuze riten, doet dan ook op zijn minst niet op onevenredige wijze afbreuk aan de vrijheid van godsdienst.

Voor kleine herkauwers (schapen en geiten) en kleine slachtdieren (bijvoorbeeld pluimvee) staat de techniek van elektronarcose volledig op punt en wordt die al in verschillende landen op commerciële schaal toegepast²⁸. Voor die diersoorten is er dan ook geen technisch bezwaar om elektronarcose te verplichten voor slachtingen volgens speciale methoden die vereist zijn voor religieuze riten.

Voor runderen (kalveren en volwassen runderen) is de techniek van elektronarcose op dit moment nog onvoldoende uitgewerkt voor een veralgemeend gebruik in praktijkomstandigheden²⁹. Bij slachtingen met voorafgaande bedwelming van die dieren wordt vandaag het penschiettoestel gebruikt, waarbij naast onmiddellijk bewustzijnsverlies en gevoelloosheid ook weefselschade in de hersenen wordt veroorzaakt. Die methode is dan ook niet in overeenstemming met de vereiste dat het dier ongeschonden moet zijn op het moment van slachten (kelen).

De hersenschade die veroorzaakt wordt door het penschiettoestel, leidt echter niet tot de onmiddellijke dood van het dier. Wordt het dier onmiddellijk na de bedwelming gekeeld, dan zal de dood intreden uitsluitend als gevolg van de verbloeding. Die bedwelmingmethode voldoet dan ook wel aan de vereiste dat het dier alleen mag sterven ten gevolge van verbloeding.

Het gebruik van het penschiettoestel onmiddellijk na de keelsnede (post-cut stunning) versnelt het bewustzijnsverlies van de betrokken dieren op zeer significante wijze en heeft een grote winst op het vlak van dierenwelzijn tot gevolg. Bovendien

²⁷ Raad voor Dierenwelzijn (2007). Welzijnsaspecten bij het slachten (drijven, fixeren, kelen) van runderen en schapen.

²⁸ Vanthemsche, P. (2017). Rapport over de dialoog met de geloofsgemeenschappen met het oog op een significante verbetering van het dierenwelzijn bij de praktijk van ritueel slachten en de overgang naar een algemeen verbod op onbedwelmd slachten.

²⁹ Vanthemsche P. (2017). Rapport over de dialoog met de geloofsgemeenschappen met het oog op een significante verbetering van het dierenwelzijn bij de praktijk van ritueel slachten en de overgang naar een algemeen verbod op onbedwelmd slachten.

garandeert die methode dat het dier ongeschonden is op het moment van slachten en dat het dier sterft door verbloeding. Die methode respecteert dan ook maximaal de geest van ritueel slachten in het kader van de vrijheid van godsdienst, terwijl bovendien rekening wordt gehouden met het welzijn van de betrokken dieren. Ook hier kan de conclusie in het rapport van de heer Vanthemsche dat de toepassing van 'post-cut stunning' bij runderen een proportionele maatregel is, bijgetreden worden. In afwachting van de ontwikkeling van een bruikbare methode voor reverse bedwelming van runderen, is 'post-cut stunning' voor die dieren dan ook de maatregel die het best de bescherming van het dierenwelzijn garandeert, waarbij tegelijkertijd op zijn minst niet op onevenredige wijze afbreuk wordt gedaan aan de vrijheid van godsdienst.

Tot slot wordt niet geraakt aan de mogelijkheid om vlees en vleesproducten van dieren die onbedwelmd werden geslacht, binnen te brengen in Vlaanderen. Op die manier zal het voor gelovigen die toch nog vlees van onbedwelmd geslachte dieren zouden willen consumeren, dan ook mogelijk zijn om dat gewoon te blijven doen.

Uit het voorgaande volgt dat, zelfs indien het verplichten van de omkeerbare (niet-lethale) bedwelming voor kleine herkauwers en kleine slachtdieren en, in afwachting van de ontwikkeling van een praktisch toepasbare techniek van omkeerbare (niet-lethale) bedwelming, van post cut stunning voor runderen, waarbij niet geraakt wordt aan de mogelijkheid tot binnenbrengen in Vlaanderen van vlees en vleesproducten van dieren die onbedwelmd werden geslacht, beschouwd zou worden als een inmenging in de godsdienstvrijheid, deze maatregel de geloofsvoorschriften van de betrokken geloofsgemeenschappen in elk geval niet dermate aantast dat hij als onevenredig beschouwd moet worden, terwijl hierdoor wel onmiskenbaar een zeer grote vooruitgang op het vlak van dierenwelzijn bekomen wordt.

Vanuit het streefdoel om elk vermijdbaar dierenleed te bannen, is het noodzakelijk om ook voor runderen zo snel mogelijk te kunnen overstappen op een praktisch bruikbare techniek van omkeerbare (niet-lethale) bedwelming. De Vlaamse Regering zal het onderzoek naar een dergelijke methode dan ook opvolgen en stimuleren. Daarbij zal ervoor worden gezorgd dat de voorgestelde techniek niet de dood van het dier tot gevolg heeft, zodat ook voor runderen binnen afzienbare tijd, mogelijk nog voor de inwerkingtreding van dit voorstel van decreet, een methode voorhanden is die in de slachthuizen gebruikt kan worden. De techniek van elektronarcose is in dat verband het meest veelbelovend. De Vlaamse Regering wordt gemachtigd om ook voor runderen de omkeerbare (niet-lethale) bedwelming te verplichten zodra die techniek volledig op punt staat.

Het spreekt voor zich dat de nieuwe voorschriften een aanpassing vragen van alle betrokkenen. Om daarvoor voldoende tijd uit te trekken, wordt de verplichting ingevoerd met ingang van 1 januari 2019. Verder zal de Vlaamse minister, bevoegd voor het dierenwelzijn, een persoon aanwijzen die in dialoog de geloofsgemeenschappen zal begeleiden en ondersteunen bij de overgang naar de inwerkingtreding van dit voorstel van decreet zodat die overgang voor alle betrokkenen zo vlot mogelijk kan verlopen.

1.2. Overige wijzigingen

Artikel 3 van de wet van 14 augustus 1986 betreffende de bescherming en het welzijn der dieren (Dierenwelzijnswet) bevat definities van doden en slachten. Die definities komen echter niet volledig overeen met de definities van dezelfde termen in verordening (EG) nr. 1099/2009 van de Raad van 24 september 2009 inzake de bescherming van dieren bij het doden. Bovendien bevat de Dierenwelzijnswet geen definitie van bedwelmen. Om elke verwarring bij de interpretatie van de bepalingen van de Dierenwelzijnswet te vermijden, worden de definities uit verordening (EG) 1099/2009 overgenomen.

Voor de leesbaarheid worden artikel 15 en 16 van de wet van 14 augustus 1986 betreffende de bescherming en het welzijn der dieren in hun geheel vervangen.

Het basisprincipe dat dieren alleen gedood mogen worden na voorafgaande bedwelming wordt benadrukt. Er moet echter rekening mee gehouden worden dat specifieke omstandigheden bedwelming onmogelijk kunnen maken. Voor die gevallen moet dan ook een uitzondering op de algemene bedwelgingsplicht worden opgenomen.

De huidige Dierenwelzijnswet bepaalt dat dieren steeds volgens de voor het dier minst pijnlijke methode gedood moeten worden. Alleen de gevallen waarin doden zonder voorafgaande bedwelming volgens de gebruiken van de jacht of de visvangst, of op grond van andere rechtsvoorschriften is toegestaan, of als de dieren worden gedood met toepassing van de regelgeving ter bestrijding van schadelijke organismen, vormen daarop een uitzondering: voor die gevallen is bepaald dat de dieren niet alleen volgens de voor het dier minst pijnlijke, maar ook volgens de snelste en de meest selectieve methode gedood moeten worden. Vanuit het standpunt van dierenwelzijn is het echter evident dat dieren ook na voorafgaande bedwelming volgens de snelste en de meest selectieve methode gedood moeten worden. De verplichting om dieren volgens de snelste en de meest selectieve manier te doden, wordt dan ook uitgebreid tot alle dieren die gedood worden.

De wijziging van de Dierenwelzijnswet machtigt de Vlaamse Regering om algemene verbeteringen door te voeren op het vlak van dierenwelzijn tijdens het slachtproces. Onverminderd de invoering van een algemeen verbod op slachten zonder voorafgaande bedwelming, kan de overheid maatregelen nemen om de bestaande praktijk van bedwelmd slachten te verbeteren³⁰.

De praktijk heeft uitgewezen dat het voor de functionaris voor het dierenwelzijn die elk slachthuis moet aanstellen niet altijd eenvoudig is om zijn taak naar behoren uit te voeren. Hij is immers op geen enkele manier beschermd tegen eventuele sancties van zijn werkgever als hij dierenwelzijnsproblemen aankaart. In overleg met FEBEV werd besloten dat garanties voor een onafhankelijk optreden van de functionaris voor het dierenwelzijn moeten verankerd worden in de regelgeving. Daarvoor wordt een decretale basis vastgelegd.

In het verleden werden alle slachtingen volgens speciale methoden die vereist zijn voor religieuze riten uitgevoerd zonder voorafgaande bedwelming. Daarom werd vanuit overwegingen over het dierenwelzijn bepaald dat die slachtingen alleen mogen plaatsvinden in slachthuizen of in inrichtingen die erkend zijn door de minister, bevoegd voor het dierenwelzijn, ook als het gaat om slachtingen voor particulier huishoudelijk verbruik. Nu ook voor het slachten van onder meer schapen en geiten voorafgaande bedwelming de regel wordt, kan op het vlak van dierenwelzijn geen onderscheid meer gemaakt worden tussen verschillende slachtingen voor particulier huishoudelijk verbruik. De beperking dat slachtingen volgens speciale methoden die vereist zijn voor religieuze ritens alleen mogen plaatsvinden in slachthuizen of in inrichtingen, erkend door de minister, bevoegd voor het dierenwelzijn, wordt dan ook geschrapt. De Vlaamse Regering wordt gemachtigd om nadere regels vast te leggen zodat het dierenwelzijn bij het slachten buiten een slachthuis van dieren voor particulier huishoudelijk verbruik, kan worden gegarandeerd. De diensten die bevoegd zijn voor de controle op de naleving van de dierenwelzijnsregelgeving kijken ook toe op de naleving van de voorschriften voor dierenwelzijn bij het slachten van dieren voor particulier huishoudelijk verbruik.

³⁰ Vanthemsche, P. (2017). Rapport over de dialoog met de geloofsgemeenschappen met het oog op een significante verbetering van het dierenwelzijn bij de praktijk van ritueel slachten en de overgang naar een algemeen verbod op onbedwelmd slachten.

Om een vlotte organisatie van het islamitisch Offerfeest te garanderen, is er vanuit de islamitische gemeenschap wel een vraag om ruimte te laten voor initiatieven voor het gegroepeerd slachten van dieren voor particulier huishoudelijk verbruik, zoals die tot op heden bestaan. De groepering van een aanzienlijk aantal slachtingen brengt echter specifieke welzijnsrisico's mee zodat extra toezicht noodzakelijk is. Daarom wordt de mogelijkheid behouden voor de Vlaamse Regering om inrichtingen voor het gegroepeerd slachten van dieren voor particulier huishoudelijk verbruik, te erkennen. Uiteraard zullen die inrichtingen moeten blijven voldoen aan de algemene voorschriften voor het aanvoeren, huisvesten en slachten van dieren, die zijn vastgelegd in de regelgeving betreffende het dierenwelzijn.

Toelichting bij de artikelen

Artikel 1

Dit artikel behoeft geen nadere toelichting.

Artikel 2

Met dit artikel worden de definities, opgenomen in de wet van 14 augustus 1986 betreffende de bescherming en het welzijn der dieren, aangepast aan de definities in verordening (EG) nr. 1099/2009 van de Raad van 24 september 2009 inzake de bescherming van dieren bij het doden.

Artikel 3

Artikel 3 herwerkt de bepalingen van artikel 15 en artikel 16, §1, van de wet van 14 augustus 1986 betreffende de bescherming en het welzijn der dieren.

In het eerste lid van paragraaf 1 van het nieuwe artikel 15 wordt het principe hernomen dat een gewerveld dier alleen gedood mag worden na voorafgaande bedwelming door een persoon die de nodige kennis en bekwaamheid heeft en volgens de voor het dier minst pijnlijke, snelste en meest selectieve methode.

Het tweede lid van deze paragraaf herneemt de afwijking op de algemene bedwelgingsplicht in geval van overmacht, bij jacht of visvangst, of als het dier gedood wordt in het kader van de bestrijding van schadelijke organismen.

Volgens de definitie van 'bedwelmen' die is opgenomen in artikel 2 van dit voorstel van decreet en die werd overgenomen uit verordening (EG) nr. 1099/2009 van de Raad van 24 september 2009 inzake de bescherming van dieren bij het doden, wordt een methode waarbij het dier onmiddellijk wordt gedood, ook beschouwd als een bedwelming. Dergelijke methodes zijn echter niet in overeenstemming met sommige religieuze voorschriften. Daarom wordt in paragraaf 2 van het nieuwe artikel 15 bepaald dat bij slachtingen volgens speciale methoden die vereist zijn voor religieuze rituelen, de bedwelming omkeerbaar moet zijn en de dood van het dier niet het gevolg mag zijn van de bedwelming. Op het moment waarop dit voorstel van decreet wordt geschreven, voldoet alleen de elektronarcose aan die voorschriften.

De afwijking waarbij het slachten zonder voorafgaande bedwelming mogelijk is in geval van slachtingen volgens speciale methoden die vereist zijn voor religieuze rituelen, wordt geschrapt.

Artikel 4

Dit artikel herwerkt de bepalingen van artikel 16, §2 en §3, van de wet van 14 augustus 1986 betreffende de bescherming en het welzijn der dieren en machtigt de Vlaamse Regering om een aantal voorwaarden voor dierenwelzijn bij het bedwelmen, slachten en doden van dieren te regelen. Die machtiging komt grotendeels overeen met de bestaande machtiging.

Punt 3° van dit artikel laat de Vlaamse Regering toe om een regeling uit te werken waarbij functionarissen voor het dierenwelzijn bescherming krijgen tegen eventuele represailles van hun werkgever als ze dierenwelzijnsproblemen melden in het slachthuis waar ze tewerkgesteld zijn.

In het bestaande artikel 16 was bepaald dat slachtingen volgens speciale methoden die vereist zijn voor religieuze ritens, alleen mochten worden uitgevoerd door offeraars die gemachtigd waren door de vertegenwoordigers van de eredienst, in casu het Executief van de Moslims van België en het Centraal Israëlitisch Consistorie van België. In dit voorstel van decreet wordt die bepaling niet hernomen. De beperking tot gemachtigde offeraars houdt immers geen enkel verband met dierenwelzijn. Bovendien zorgt het wereldwijde karakter van de vleeshandel ervoor dat producenten zo veel mogelijk moeten kunnen beantwoorden aan een brede vraag, waarbij afnemers mogelijk een andere interpretatie van de religieuze voorschriften voorstaan. Daarnaast laat het principe van het vrij verkeer van diensten niet zonder meer toe om de toegang tot het beroep van 'offeraar' te beperken.

Tot slot wordt de beperking dat slachtingen volgens speciale methoden die vereist zijn voor religieuze ritens alleen mogen worden uitgevoerd in slachthuizen of in inrichtingen die erkend zijn door de Vlaamse minister, bevoegd voor het dierenwelzijn, geschrapt. Om enerzijds tegemoet te komen aan de vraag van de islamitische gemeenschap naar ruimte voor initiatieven voor een zo vlot mogelijke organisatie van het islamitisch Offerfeest en anderzijds de dierenwelzijnsrisico's bij het groeperen van slachtingen voor particulier huishoudelijk verbruik te beperken, wordt aan de Vlaamse Regering de mogelijkheid geboden om inrichtingen te erkennen voor het gegroepeerd slachten van dieren voor particulier huishoudelijk verbruik. Daarnaast wordt de Vlaamse Regering gemachtigd om de voorwaarden voor het dierenwelzijn bij het uitvoeren buiten een slachthuis van slachtingen voor particulier huishoudelijk verbruik, te bepalen.

Artikel 5

Dit artikel voegt in de wet van 14 augustus 1986 betreffende de bescherming en het welzijn der dieren een nieuw artikel 45ter in.

Op dit moment beantwoordt enkel de elektronarcose aan de voorwaarden voor een omkeerbare (niet-lethale) bedwelming. Deze techniek staat op dit moment echter nog onvoldoende op punt voor veralgemeend gebruik bij runderen (zowel kalveren als volwassen runderen). Om desondanks slachtingen volgens speciale methoden vereist voor religieuze ritens niet onmogelijk te maken, wordt met dit artikel een afwijking op de voorafgaande bedwelming voorzien. Hierdoor is het toegelaten om runderen onmiddellijk na de keelsnede te bedwelmen (post-cut stunning). Om redenen van dierenwelzijn is het essentieel om ook voor deze diersoorten over te stappen op omkeerbare (niet-lethale) bedwelming van zodra mogelijk. Daarom wordt een machtiging aan de Vlaamse Regering voorzien om een einde te stellen aan deze afwijking van zodra omkeerbare (niet-lethale) bedwelming ook voor runderen praktisch toepasbaar is.

Artikel 6

Dit artikel bepaalt de datum van inwerkingtreding van het decreet op 1 januari 2019.

Jelle ENGELBOSCH
Sonja CLAES
Gwenny De VROE
Els ROBEYNS
Björn RZOSKA
Hermes SANCTORUM-VANDEVOORDE

VOORSTEL VAN DECREET

Artikel 1. Dit decreet regelt een gewestaangelegenheid.

Art. 2. In artikel 3 van de wet van 14 augustus 1986 betreffende de bescherming en het welzijn der dieren, gewijzigd bij de wetten van 4 mei 1995, 9 juli 2004, 11 mei 2007 en 27 december 2012, worden de volgende wijzigingen aangebracht:

1° punt 13 en 14 worden vervangen door wat volgt:

- “13. doden: iedere bewust gebruikte methode die resulteert in de dood van een dier;
- 14. slachten: het doden van dieren die bestemd zijn voor menselijke consumptie;”;

2° er wordt een punt 14bis ingevoegd, dat luidt als volgt:

- “14bis. bedwelmen: iedere bewust gebruikte methode die een dier pijnloos in een staat van bewusteloosheid en gevoelloosheid brengt, met inbegrip van methodes die onmiddellijk de dood tot gevolg hebben;”.

Art. 3. Artikel 15 van dezelfde wet wordt vervangen door wat volgt:

“Art. 15. §1. Een gewerveld dier mag alleen worden gedood na voorafgaande bedwelming. Het mag alleen gedood worden door een persoon die daarvoor de nodige kennis en bekwaamheid heeft en volgens de voor het dier minst pijnlijke, snelste en meest selectieve methode.

In afwijking van het eerste lid, mag een gewerveld dier gedood worden zonder voorafgaande bedwelming:

- 1° in geval van overmacht;
- 2° bij jacht of visvangst;
- 3° in het kader van de bestrijding van schadelijke organismen.

§2. Als dieren worden geslacht volgens speciale methoden die vereist zijn voor religieuze riten, is de bedwelming omkeerbaar en is de dood van het dier niet het gevolg van de bedwelming.”.

Art. 4. Artikel 16 van dezelfde wet, gewijzigd bij de wet van 4 mei 1995, het koninklijk besluit van 22 februari 2001 en de wet van 7 februari 2014, wordt vervangen door wat volgt:

“Art. 16. §1. De Vlaamse Regering bepaalt de voorwaarden voor:

- 1° de methoden voor het bedwelmen en het doden van dieren volgens de omstandigheden en de diersoort;
- 2° de bouw, de inrichting en de uitrusting van slachthuizen;
- 3° de garantie voor een onafhankelijk optreden van de functionaris voor het dierenwelzijn;
- 4° de bekwaamheid van de functionaris voor het dierenwelzijn, het personeel in de slachthuizen en de personen die betrokken zijn bij het doden van dieren, met inbegrip van de inhoud en organisatie van de opleidingen en examens, en de aflevering, intrekking en schorsing van de getuigschriften die in dat kader zijn afgeleverd.

§2. De Vlaamse Regering kan inrichtingen erkennen voor het gegroepeerd slachten van dieren voor particulier huishoudelijk verbruik en de voorwaarden bepalen

voor het slachten buiten een slachthuis van dieren voor particulier huishoudelijk gebruik.”.

Art. 5. In dezelfde wet, het laatst gewijzigd bij de wet van 7 februari 2014, wordt een artikel 45ter ingevoegd, dat luidt als volgt:

“Art. 45ter. In afwijking van artikel 15 mag de bedwelming bij runderen die geslacht worden volgens speciale methoden die vereist zijn voor religieuze riten, tijdelijk onmiddellijk na het kelen plaatsvinden, en dit tot op de datum dat de Vlaamse Regering bepaalt dat omkeerbare bedwelming voor deze diersoorten praktisch toepasbaar is.”.

Art. 6. Dit decreet treedt in werking op 1 januari 2019.

Jelle ENGELBOSCH
Sonja CLAES
Gwenny De VROE
Els ROBEYNS
Björn RZOSKA
Hermes SANCTORUM-VANDEVOORDE